

ДА ЛИ ЈЕ СРПСКИ КНЕЗ ВИШЕСЛАВ БИО ХРИШЋАНИН?

Никола Илић*
Епархија крушевачка,
Крушевац

Апстракт: У овом раду тежимо да одговоримо на питање да ли је српски кнез Вишеслав из VIII века био хришћанин. Како би одговорили на постављено питање, проучаваћемо опис покршћавања Срба у време цара Ираклија (VII век), поштом све расположиве изворе о самом кнезу Вишеславу и на крају опис покршћавања Срба у време цара Василија I Македонца (IX век).

Кључне речи: кнез Вишеслав, Срби, покршћавање, кнез Мутимир, цар Ираклије, цар Василије I.

Увод

Српска историографија обично говори о два покрштавања Срба — првом, мање успешном или неуспешном, у време ромејског цара Ираклија (610–641) и другом, успешнијем, у време византијског цара Василија I Македонца (867–886). Прва христијанизација се помиње у спису *О народима*, где се каже да су свештеници из Рима у време цара Ираклија покрстили Србе. Друга христијанизација се помиње у већ поменутом спису *О народима*, као и у *Живоју Василија I*, где се говори о српском посланству цару Василију које је тражило да се спроведе христијанизација међу Србима. Код многих српских историчара можемо прочитати да су први чланови српске владарске лозе који носе „хришћанска“ (односно библијска) имена Стефан Мутимировић, син кнеза Мутимира (851–891) и кнез Петар Гојниковић (892–917). Мутимирова владавина, током које су највероватније рођени ови први српски племићи са библијским именима, неретко се сматра прекретницом у погледу христијанизације Срба, те се може стећи утисак да део српских историчара Мутимира сматра првим хришћанским владарем Срба.

* nickilytch@protonmail.com.

Узимајући у обзир претходно речено, питање које се намеће у вези са српским владарима пре кнеза Мутимира гласи: Да ли су српски владари између Ираклијевог и Василијевог покрштавања Срба били хришћани? Ово питање ћемо у нашем истраживању ограничити на једног владара — првог српског владара на Балканском полуострву чије име знамо. То је кнез Вишеслав. Овај рад ће, дакле, имати задатак да одговори на једноставно, а опет нимало лако питање: Да ли је српски кнез Вишеслав био хришћанин?

Како би одговорили на постављено питање, треба најпре да се позабавимо покрштавањем Срба у време цара Ираклија, потом сваким поменом који може указивати на кнеза Вишеслава и најзад проблематиком другог покрштавања Срба у време ромејског цара Василија I.

1. Досељавање и покрштавање Срба у доба цара Ираклија (610–641)

Спис *О народима* (познат и као *О ујрављању царством* / *De administrando imperio*) византијског цара Константина VII Порфирогенита (913–959) је најбитнији извор који говори о најранијој историји српског народа на Балканском полуострву. Цар Константин VII овај спис пише као упутство свом сину Роману II за управљање царством, те описује околне народе и њихов однос према цариградском двору.¹

У 32. глави овог дела Порфирогенит пише о Србима и земљи у којој живе. Говорећи о Србима, он каже да они воде порекло од некрштених „Белих“ Срба који живе иза „Турске“, тј. Угарске, у земљи која се зове Бојки (Βοίκι). Када су два брата од оца наследила власт над Србијом, они се поделе, те један узме пола народа и оде византијском цару Ираклију. Ираклије је, према овом спису, Србе најпре населио око Солуна, дајући им област *Сервију* (τὰ Σέρβλια), но, Срби се убрзо врате назад преко Дунава. Спис даље каже да су се Срби, прешавши Дунав, предомислили, те су, посредством стратега Београда, затражили од Ираклија да им додели другу земљу на управу. Ираклије им тада додели „садашњу“ (тј. десетовековну) Србију, Паганију, Захумље и Травунију — земље које су биле опустошене од стране Авара.²

¹ Георгије Острогорски, ур., *Византиски извори за историју народа Југославије, том II* (обradio Божидар Ферјанчић), Српска академија наука, посебна издања; књига СССХIII / Византолошки институт, књига 7 (Београд: Византолошки институт САНУ, 1959), 1–4.

² Острогорски, *Византиски извори II*, 46–49; Константин VII Порфирогенит, *О шемама; О народима*, прев. Стеван Бербер (Београд: Мандала, 2014), 154–156.

Опис српског насељавања Балкана, уз помен насељавања територије претходно опустошене од стране Авара, уклапа се у политичку слику Европе двадесетих и тридесетих година VII века. Франци су око 629/630. године утицали на полапске Србе да се окрену против Авара. Франачки извештаји из овог времена нам говоре о устанку полапских Срба против Авара и преласку српског кнеза Дрвана под окриље државе кнеза Сама. У ово време имамо и живу преписку између Ромејске империје и Запада, тако да није неосновано претпоставити да је Византија дошла у контакт са Србима преко Франака. Срби су дошли на Балкан по свему судећи као федерати Ромејског царства — легитимно им је дата земља у замену за заштиту Царства од Авара.³

Порфиrogenит предочава у наставку сажет извештај о покрштавању Срба: „Цар их покрсти доведши свештенике из Рима и, научивши их да правилно врше дела побожности, изложи им хришћанско вероучење.“⁴ Овај одељак је, по претпоставци Тибора Живковића, Порфиrogenит написао према ранијем извору који се звао *De conversione Croatorum et Serborum*, извору који је састављао западни аутор.⁵ Одељак о покрштавању Срба се завршава изјавом да се то десило „кад је Бугарска била под влашћу Ромеја“, дајући тако хронолошку границу пре 680. године.⁶

Податак о слању свештеника из Рима, који помиње Порфиrogenит, то јест са Запада, говори о историјској утемељености овог извештаја. У време Ираклијеве владавине крајеви насељени Србима били су под црквеном јурисдикцијом Рима. Године 412. папа Инокентије I (401–417) је установио Солунски викаријат, односно папско намесништво са центром у Солуну. Митрополиту Солуна је предата врховна црквена власт над читавом префектуром Илирика, везавши тако Илирик за Рим. Црквена реформа у време цара Јустинијана (527–565) родила је архиепископију са седиштем у новооснованом граду названом Јустинијана Прима. Ова Црква је обухватала Средоземну Дакију, Приобалну Дакију, Горњу Мезију, Дарданију, Превалитану, Другу Македонију и Другу

³ Тибор Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу: 600–1025* (Београд: Чигоја, 2007), 191–201; Предраг Коматина, *Константин Порфиrogenит и рана историја јужних Словена* (Београд: Византолошки институт САНУ, 2021), 210–230; Предраг Коматина, „Идентитет Дукљана према *De administrando imperio*“, *Зборник радова Византолошког института LI* (2014): 36, <http://dx.doi.org/10.2298/ZRVI1451033K>; <https://dais.sanu.ac.rs/123456789/7155>.

⁴ Острогорски, *Византијски извори II*, 49. Берберов превод нам даје ову верзију: „Император Ираклије, доведши из Рима презвитере (свештенике), покрстио их је и, научивши их да правилно врше дела побожности, изложио им је хришћанско вероучење.“ Порфиrogenит, *О шемама; О народима*, 156–157.

⁵ Тибор Живковић, *De conversione Croatorum et Serborum: Изјубњени извор Константина Порфиrogenита* (Београд: Завод за уџбенике, 2013), 105.

⁶ Живковић, *De conversione Croatorum et Serborum*, 103.

Панонију. Ахриепископија је најпре била самостална, али је убрзо поведена под врховну власт римског епископа. Ова архиепископија се последњи пут помиње у папском писму од марта 602. године. Црквена организација се напослетку распала под налетом разних паганских племена која су упадала преко Дунава, закључно са Словенима који су се трајно населили у унутрашњости Балканског полуострва. Извесно време након распада Јустинијане Приме преживела је Салонитанска архиепископија у Далмацији која је била везана за Рим, али не задуго, будући да последњи споменик античке Салоне потиче из 612. године.⁷ Дакле, непосредно уочи покрштавања Срба крајеви које су они населили — Илирик — били су под јурисдикцијом Рима, те су ромејске власти, поштујући ову јурисдикцију, покрштавање Срба препустиле Риму.

2. Шта знамо о кнезу Вишеславу

2.1. Вишеслав (Βοισέσθλαβος) као српски владар у спису *О народима*

Говорећи о српским владарима, Порфиригенит у наставку поменутог списка каже: „Пошто је умро онај архонт⁸ Србин који је пребегао цару Ираклију, по наследству завлада његов син а потом унук и тако редом архонти из његовог рода. После извесног броја година роди се од њих Вишеслав (Βοισέσθλαβος)...“⁹ Вишеслав је први српски владар кога Порфиригенит помиње именом у свом спису. Треба истаћи да је он очигледно директни потомак онога кнеза који је довео Србе на Балкан у доба Ираклија.

О Вишеслављевој владавини нам цар-писац не даје никакве податке. Порфиригенит наводи у свом делу да је након Вишеслава владао његов син Радослав (Ραδοσθλαβος), па потом Радослављев син Просигој (Προσηγόης), па Просигојев син Властимир (Βλαστίμηρος).¹⁰ Цар-писац даје више података тек о Властимиру, то јест помиње Властимиров рат са бугарским владарем Пресијамом.¹¹ Властимирова владавина

⁷ Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века* (Београд: Историјски институт, 2016), 33–44.

⁸ Уобичајено је тумачење да се иза грчке титуле архонт (ἄρχων) у овом спису крије словенска титула кнеза. Срђан Шаркић, „Владарске титуле у средњовековној Србији“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, год. 46, бр. 2 (2012): 24–25, <https://doi.org/10.5937/zrpfns46-2575>.

⁹ Острогорски, *Византиски извори II*, 50.

¹⁰ Острогорски, *Византиски извори II*, 50; Тибор Живковић, *Поршрети српских владара: IX–XII век* (Београд: Завод за уџбенике, 2006), 22.

¹¹ Острогорски, *Византиски извори II*, 50–51; Порфиригенит, *О шемама; О народима*, 157.

Камена крстионица са натписом у ком се помиње кнез Вишеслав.
Приказ дат у: Марко Алексић, *Српске земље пре Немањића: од 7. до 10. века*
(Београд: Лагуна, 2020), 107. [фотографисао Н. И.]

се, захваљујући помену трогодишњег рата са Пресијамом, може ближе одредити. Досадашња историографија је Властимирову владавину сместила у период од око 830. до 851. године.¹² С обзиром на то да је Властимир био Вишеслављев праунук, између њих је морала постојати временска разлика од три генерације, односно око 75 година.¹³ На основу тога проистиче да је Вишеслав владао током друге половине VIII века. Српска историографија смешта Вишеслављеву владавину у период око 780. године,¹⁴ што сматрамо реалним.

¹² Живковић, *Поршреши српских владара*, 22–33.

¹³ Генерација обично траје између 20 и 30 година, тако да је разлика између прадеде и праунука по годинама обично негде између 60 и 90 година. Више о трајању генерације у: Donn Devine, "How Long is a Generation? Science Provides an Answer," *Ancestry Magazine*, Vol. 23, No. 5 (2005): 51–53.

¹⁴ Острогорски, *Византиски извори II*, 50.

2.2. Крстионица из времена „кнеза Вишеслава“ (Vuissasclavo duci)

У овом делу рада скренућемо пажњу на камену крстионицу коју су у XIX веку Градском музеју Корер у Венецији поклонили монаси капуцинског реда, која се у њиховој Цркви Реденторе на острву Ђудека налазила „од памтивека“. На крстионици је уклесан натпис који каже да ју је израдио презбитер Јован у време кнеза Вишеслава (Iohannes presbyter sub tempore Vuissasclavo duci).¹⁵ Како би ближе одредили значај крстионице и њену везу са Вишеславом, позваћемо се на дело историчара Марка Алексића *Српске земље пре Немањића: од 7. до 10. века*, које, иако писано за ширу читалачку публику, доноси ваљану анализу досадашњих радова о крстионици.

Убрзо по откривању ове крстионице и објављивању првог текста о њој у локалном часопису, историчар Иван Кукуљевић Сакцински се заинтересовао за њу. Он је први пружио озбиљније научно тумачење ове крстионице, те закључио да се иза њеног натписа крије или српски кнез Вишеслав с краја VIII века или отац захумског кнеза Михаила с краја IX века. Задарски списатељ Ђузепе Ферари Купили је ову крстионицу повезао са порушеним здањем крстионице крај цркве у Нину. Фрањо Рачки је преузео овај став да је у питању нинска крстионица, те извео закључак да је поменути Вишеслав непознати хрватски владар, а не српски кнез. Овај закључак Рачког је прихватио и Лука Јелић, угледни теолог, професор црквене историје и канонског права у Задру. Ово тумачење је убрзо постало општеприхваћено у хрватској историографији. Крстионица је 1943. године, у време фашистичке Независне Државе Хрватске, пренета у Хрватску.¹⁶

У међувремену су се крстионицом позабавили водећи познаваоци раносредњовековне скулптуре тог времена, па ју је Рафаеле Катанео датовоао на последње деценије VIII века и повезао са српским кнезом Вишеславом. Ово гледиште прихватио је и швајцарски историчар Ернст Алфред Штикелберг.¹⁷

Године 1960. дошло је до ревизије Јелићевих ставова. Утврђено је да подаци из Јелићеве документације не одговарају стварном стању на терену, те да не постоје археолошки докази који би крстионицу повезали са Нином. Упркос овим новим закључцима, хрватска историографија је наставила да се држи старе тезе о нинском пореклу крстионице. Особито важан изузетак био је Иво Петричол, који је средином

¹⁵ Марко Алексић, *Српске земље пре Немањића: од 7. до 10. века* (Београд: Лагуна, 2020), 105.

¹⁶ Алексић, *Српске земље пре Немањића*, 105–108.

¹⁷ Алексић, *Српске земље пре Немањића*, 107–108.

осамдесетих година XX века објавио рад у којем је скренуо пажњу на Јелићеве грешке и захтевао проверу дотадашњих истраживања. До преиспитивања, међутим, није дошло и хрватска историографија је наставила да се држи тезе о нинском пореклу крстионице. Ово питање је поново актуелизовано 2000. године, током међународне изложбе „Хрвати и Каролинзи“, на којој је ова крстионица заузела централно место. Након изложбе су предузета нова ископавања нинске катедрале и дошло се до закључка да крстионица није пореклом из Нина, те да је та теза заснована на погрешним претпоставкама.¹⁸

Упоредо са тим, треба истаћи да нам, на основу расположивих историјских извора, није познат ниједан хрватски владар под именом Вишеслав. Заправо, осим српског кнеза Вишеслава, не постоји ниједан други словенски владар у VIII и IX веку који носи такво име.¹⁹ Такође, ни теорија о оцу захумског кнеза Михаила не може бити тачна, јер лингвистичка анализа јасно говори против исте.²⁰ Српски кнез Вишеслав, прадеда кнеза Властимира и први именом поменути српски владар у спису *О народима*, једини је владар који се може критички издати на овој крстионици.

3. Покрштавање Срба у доба цара Василија I Македонца (867–886)

Помињани Порфиригенов спис *О народима* нам, изузев већ обрађеног покрштавања у време цара Ираклија, доноси и извештај о мисионарској делатности у време цара Василија I. Глава 29. наведеног списка говори о Далмацији, те о слабљењу византијске власти над Далмацијом и околним крајевима у време цара Михаила II Аморијца (820–829).²¹ Након говора о осамостаљивању Срба и Хрвата, те њиховој друштвеној организацији,²² Порфиригенист истиче: „Шта више, ве-

¹⁸ Алексић, *Српске земље пре Немањина*, 108–110.

¹⁹ Алексић, *Српске земље пре Немањина*, 111.

²⁰ Име Михаиловог оца — Вишебуђа — записано је на грчком као Βουσεβούτξης, што не одговара облику који се налази на крстионици, за разлику од Βοισέσθλαβοζ. Алексић, *Српске земље пре Немањина*, 111.

²¹ Острогорски, *Византијски извори II*, 9–14. О цару Михаилу II Аморијцу и његовој владавини видети опширније у: Георгије Острогорски, *Историја Византије* (Београд: Мiба books, 2017), 246–249.

²² Порфиригенист у овој глави вели: „Ова племена, како кажу, немају архонте [тј. кнезове], већ само старце жупане (πλὴν ζουλάνους γέροντας)...“ Ова изјава је контрадикторна у поређењу са описом из 31. главе, где јасно стоји да Србима владају архонти/

ћина ових Словена не покрсти се, него дуго времена остадоше некрштени. За Василија, христољубивог цара, пошаљу посланике тражећи и молећи да некрштене међу њима покрсти и да буду, као од почетка, потчињени царству Ромеја. Овај блажени и светле успомене цар, са слушаваши их, посла царског претставника са свештеницима и покрсти све оне који се од напред речених племена затекоше некрштени, и после њиховог покрштавања постави им тада архонте, које су они хтели и изабрали, од рода од кога су они желели и волели.²³

Још један историјски извор који говори о овим догађајима јесте *Живоџ Василија I (Vita Basilii)*, дело анонимног аутора које је део колекције познате као *Theophanes Continuatus*. Ово дело је написано око 950. године, а писац је могао бити цар Константин VII Порфирогенит или цариградски епарх Теодор Дафнопат.²⁴ У овом делу о Србима пише: „Од оних Скита (Σκύθοι), који живе у Панонији, Далмацији и суседним областима, мислим Хрвати и Срби и Захумљани и Травуњани и Конављани и Дукљани и Неретљани (Κρωβάτοι φημί καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλουμοὶ Τερβοϊώταί τε καὶ Καναλυται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ Τεντανοὶ), збацише са себе давнашњу власт Ромеја и постадоше самоуправни и самостални, покуравајући се искључиво својим архонтима. Показујући потпуно одвајање, већина њих отступи и од светог крштења, да не би задржали никакав залог пријатељства и покорности према Ромејима.“²⁵ Касније у делу, писац говори о српском и хрватском враћању покорности цару и поновном покрштавању: „Послаше посланике цару и они који и од саме вере отпадоше и потпуно отступише од светог крштења, и у прави час се сећајући своје давнашње потчињености...“²⁶ Затим, бива речи о царевом слању свештеника „са царским човеком“, како би их привео вери и „разрешио их из незнања и лудости учињених грехова“. Кад је покрштавање извршено, у потпуности је прихваћена царева власт, а цар им постави архонте „из реда њихових саплеменика“.²⁷

Описана мисионарска делатност међу Србима у Василијево доба је међу многим знаменитим српским историчарима, поготово онима који су деловали у XX веку, прихваћена малтене као полазна тачка и

кнезови који воде порекло још од оног архонта/кнеза који је довео Србе на Балканско полуострво. Острогорски, *Византиски извори II*, 14–15.

²³ Острогорски, *Византиски извори II*, 16.

²⁴ Alexander P. Kazhdan, ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium* (New York: Oxford University Press, 1991), 588, 2180–2181.

²⁵ Острогорски, *Византиски извори II*, 79.

²⁶ Острогорски, *Византиски извори II*, 79.

²⁷ Острогорски, *Византиски извори II*, 80.

права християнизација Срба. Временом је формиран став да је християнизација у доба цара Ираклија био неуспео покушај привођења Срба Цркви. Владимир Ђоровић с тим у вези каже: „Колико се данас зна, читав VII век није донео великих промена у начину живота и култури Јужних Словена, и примање хришћанства, уколико га је било, вршило се само појединачно.“²⁸ Приметно је да Ђоровић сумња у само примање хришћанства од стране Срба у VII веку, иако претходно пише о християнизацији у време Ираклија.²⁹ Даље, говорећи о наредним вековима, Ђоровић каже: „Код Срба је хришћански утицај у то време био најслабији. Византијска култура једва је прелазила границе Шаре и Косова; са севера Франци нису прекорачивали Саву и Дунав, а са запада делила их је од Приморја, осим у једном делу од Неретве до Бојане, хрватска држава. У највећем делу до њих је хришћанство могло доћи само посредним путем, преко Бугарске и Далмације.“³⁰ И Ђоко Слијепчевић има резерве према християнизацији у Ираклијево доба: „Из факта да је цар Василије I Македонац (867–886) преузео поново покрштавање Срба произилази да оно прво, предузето од мисионара, које је слао цар Ираклије, није било ухватило дубљег корена међу Србима.“³¹

²⁸ Владимир Ђоровић, *Историја Срба* (Београд: Makibook, 2010), 87.

²⁹ Ђоровић, *Историја Срба*, 86–87.

³⁰ Ђоровић, *Историја Срба*, 87–88. Слична тврђења срећемо у капиталном делу *Историја српског народа*: „О делотворности политике цара Василија I говори на свој начин и преокрет у животу Срба изазван християнизацијом. Иако је, по казивању Константина VII Порфирогенита, још цар Ираклије преко свештеника из Рима покрстио тек досељене Србе, о ширењу и учвршћивању хришћанства у њиховој средини нема никаквих других вести. Прва хришћанска светачка имена, поуздан знак прихватања хришћанске вере, јављају се у српском владалачком роду у генерацији унука Властимирових; носе га најмлађи Мутимиров син Стефан и најстарији Гојников син Петар, који су, по свој прилици, рођени приближно у исто време, између 870. и 874. године. Очеви ових кнежевића били су, дакле, хришћани у првим годинама владавине цара Василија I.“ Овде запажамо раније поменути утисак који стичемо на основу дела многих српских историчара — да је кнез Мутимир (851–891), у чије би време Стефан и Петар били рођени, први хришћански владар у Срба. Драгослав Срејовић и остали, *Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Маричке бишке (1371)* (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 150–151.

³¹ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве, књ. 1: Од покрштавања Срба до краја XVIII века* (Београд: Catena mundi, 2018), 34.

4. У прилог континуитету хришћанства од VII века и претпоставци о кнезу Вишеславу као хришћанину

4.1. Сумња у стварност поновног покрштавања и политика Византије у IX веку

На основу приложених извора бележимо следећу хронологију: Срби најпре бивају покрштени у време цара Ираклија у VII веку (спис *О народима*), већ крајем VIII века наилазимо на једну крстионицу која стоји у некаквој вези са извесним кнезом Вишеславом, те у време цара Василија I, у другој половини IX века, поново наилазимо на податак о покрштавању Срба (спис *О народима* и спис *Живої Василија I*). Ова хипотетичка временска линија делује нелогично. Ако је крстионица заиста везана за српског кнеза Вишеслава, онда су у његово време свакако одржавани су односи између српских државних власти и Цркве. Алексић каже: „У науци је прихваћено тумачење да ова крстионица представља сведочанство о покрштавању одређене словенске заједнице на чијем челу је био кнез Вишеслав.“³² Ако ово узмемо за доказ Вишеслављевог хришћанства и активног живота Цркве у српским крајевима у његово време, онда остаје мање од сто година да Срби и одбаце хришћанство пре Василија I и буду враћени у Цркву у доба Василија I.

Историчар Тибор Живковић, један од највећих модернијих стручњака за рану историју Срба, није био наклоњен тези о поновном покрштавању у време цара Василија I: „У одбацивање светог крштења не треба много веровати, самим тим што већ средином IX века хрватски кнез Трпимир подиже (бенедиктински) манастир, што свакако није могао да учини да је био паганин, а сазидао га је добрих 15 година пре него што је завладао Василије I за чијег царавања Порфирогенит ставља поновно крштење Хрвата.“³³ Осим хрватског кнеза Трпимира, Живковић наводи примере Трпимировог претходника, кнеза Мислава, за чије је време уведен црквени десетак који је црква Св. Ђорђа (Јурја) узимала са кнежевих поседа код Клиса и панонског кнеза Војномира за кога франачки извори кажу да је примио хришћанство већ око 795. године.³⁴ Могуће је да је за време Василија I покрштавање захватило и шире слојеве племена, а да је то Порфирогенит незграпно саопштио.³⁵

³² Алексић, *Српске земље пре Немањића*, 111.

³³ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 232.

³⁴ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 232.

³⁵ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 265.

Како би боље разумели догађаје током владавине византијског цара Василија I Македонца и наводно друго покрштавање Срба, морамо се осврнути на однос Ромејске империје и Римске Цркве, као и на однос Византије и Франака.

Озбиљан сукоб између Рима и Цариграда проузроковала је иконоборачка јерес, коју су подржавали неки од ромејских царева VIII века, почевши од Лава III (717–741).³⁶ Византија није имала много времена да се опорави од иконоборачке кризе. Утицај франачке државе се шири на Италију током осамдесетих година VIII века. Франци успевају да сруше државу Лангобарда у Италији, што Византинци нису успели. Тиме је Ромејска империја изгубила свој ауторитет у Италији. Византија шаље своју војску у Италију 789. године и бива поражена од стране Франака. Ово је запечатило судбину Италије, а Франци настављају да се шире на исток. У периоду од 789. до 812. воде се византијско-франачке борбе око Далмације. Тешко је тачно одредити колики део Далмације су заузели Франци, али је сигурно да су Хрвати постали франачки вазали.³⁷ Овај период је обележило једно велико политичко разилажење Ромејске империје и римске катедре. Папа Лав III (795–816) је крунисао франачког владара Карла Великог за цара на Божић, 25. децембра 800. године. Овај догађај је уздрмао дотадашњи политички поглед на свет. Сматрало се да може постојати само једно хришћанско царство и један хришћански цар. Византија је дотично проглашење другог цара сматрала узурпацијом. Римски првојерарх је делио иста убеђења о једном царству — Ромејска империја је из западне перспективе изгубила свој ауторитет, па су желели да је замене новим царством које ће активно помагати и

³⁶ Цар Лав III је отворено иступио против култа икона 726. године. Иако је наилазио на отпор и побуне, он је успео да Цркви у Византији наметне иконоборство. Папа Григорије II (715–731) се није слагао са иконоборачким ставовима, али није предузимао значајније мере против Лава јер се Црква у Италији ослањала на византијску политичку подршку и заштиту од Лангобарда, који су господарили Италијом. Међутим, његов наследник Григорије III (731–741) је оштро осудио иконоборство, те ушао у сукоб са Византијом. Цар Лав III је 732. године конфисковао папска имања на Сицилији и у Калабрији и одузео Римској Цркви јурисдикцију над Сицилијом, Калабријом и Критом, а можда и над Далмацијом. Иконоборство је коначно одбачено на Истоку на Седмом васељенском сабору (Никеја, 787), те је Византија поново успоставила пријатељске односе са Западом. Иконоборачка криза VIII века је успоставила јасније црквено разграничење Истока и Запада на хеленски свет под Цариградом и латински свет под Римом. Радомир Поповић, *Појмовник црквене историје* (Београд: Висока школа — Академија Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију, 2014), 134–136; Острогорски, *Историја Византије*, 199–207, 214; Коматина, *Црква и држава у српским земљама*, 47; Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 226.

³⁷ Острогорски, *Историја Византије*, 226; Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 226–229.

бранити Римску Цркву. Било је јасно да је римски епископ изгубио поверење Истока, а да је Византија изгубила поверење Запада.³⁸

У складу са тим, треба нагласити да су крај VIII и почетак IX века били обележени војним сукобима Ромејске империје и Франачке око Далмације, као и политичко-црквеним сукобима римског папе и византијског цара. Овакво стање је довело до преклапања државних и црквених политика: Ромејска империја и Цариградска Црква су се малтене утопиле у једну политичку целину на Истоку, док су исто на Западу учиниле Франачка и Римска Црква. Оваква ситуација се наставила током целокупног IX века. Примера ради, цариградски патријарх Фотије (857–867; 877–886) је у својој преписци са римским папом из 861. године изнео став да границе црквених јурисдикција треба да се уреде према државним границама.³⁹

Тако долазимо до времена цара Василија I Македонца (867–886). Када је Василије дошао на власт, пошто је убио претходног цара Михаила III Аморијца који га је поставио за савладара, увелико је трајао римско-цариградски црквени спор око Бугарске. У Бугарској су најпре деловали византијски мисионари у периоду од 864. до 866. године, али бугарски владар Борис се окреће Западу, те византијски мисионари бивају протерани, а долазе латински. Ромејска империја је ипак надвладала у овом сукобу, те 870. године престаје да делује латинска, а враћа се византијска мисија. У Бугарској је након сабора 879/880. године основана Бугарска Црква, која је, иако аутокефална, била под снажним утицајем Цариграда.⁴⁰ При томе, Василије је тежио обнови ромејског утицаја у Далмацији. Овоме је послужила арабљанска опсада Дубровника 867. године. Дубровник се обратио за помоћ Цариграду и византијска флота је успела да примора Арабљане на повлачење. Овај потез је отворио врата повратку Ромејске империје у Далмацију, која је овладала самом јадранском обалом и острвима покрај ње.⁴¹ Однос са Словенима у дубљој унутрашњости Далмације, односно са Србима и Хрватима, био је нешто компликованији. Словенска племена западног Балкана су прихватила власт Византије, али су ромејски приобални градови у Далмацији плаћали данак истим тим Словенима. Највероватније је цар Василије само признао већ затечено правно стање, док су словенски владари били само потврђени као легитимни од стране самога цара.⁴²

³⁸ Острогорски, *Историја Византије*, 227–228.

³⁹ Коматина, *Црква и држава у српским земљама*, 74.

⁴⁰ Коматина, *Црква и држава у српским земљама*, 74–77; Острогорски, *Историја Византије*, 270–276.

⁴¹ Острогорски, *Историја Византије*, 277.

⁴² Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 245–247.

4.2. Од Мутимира назад ка Вишеславу

Сходно претходно изложеном, мишљења смо да се иза описа поновног покрштавања Срба крије горе истакнуто обнављање византијског утицаја у Далмацији, као и ширење црквеног утицаја Цариграда. Порфирогенит каже да су сами Срби послали изасланике како би били покрштени, те да им цар Василије шаље не само свештенике него и царског представника.⁴³ Помен овог српског посланства је вероватно фабрикација. У спису *О церемонијама*, делу истог писца, не наилазимо на помен овог посланства, иако наилазимо на безначајан помен примања посланства Словена из Субделитије и околине Солуна у време цара Михаила III.⁴⁴ Свакако би се ово важно посланство, то јест посланство ради покрштавања једног народа, нашло у спису *О церемонијама*. Индикативан је и помен царског представника кога цар Василије I шаље. Иза овога се вероватно крије јачање византијске световне власти у погледу контроле над далматинском обалом и потврђивања српских и хрватских кнезова.⁴⁵

Други, далеко значајнији податак на основу кога градим овај став јесте писмо папе Јована VIII (872–882) упућено српском кнезу Мутимиру из 873. године. Папа поручује Мутимиру да следи пример својих предака, те да се стави под Панонску архиепископију, на чијем је челу био Свети Методије, односно под окриље Рима.⁴⁶ Папа Јован се позива на претке кнеза Мутимира, по свему судећи сматрајући их хришћанским владарима оданим Западној Цркви.

Зашто је Мутимира било потребно опоменути да се врати Цркви, прецизније речено епархијама које су под окриљем Рима? Одговор треба тражити у поменутом обнављању ромејског утицаја над Србима у време Василија I и покрштавању Бугара.

У периоду од 870. до 880. у крајевима под бугарском влашћу основано је неколико митрополија, које су 880. постале део аутокефалне Бугарске Цркве. Једна од тих митрополија била је и Морава, која је обухватала Поморавље, при чему остаје отвореним питање оновремених српских крајева. Могуће је да су српски (рашки) крајеви били обухваћени овом митрополијом, а почевши од 880. године и Бугарском Црквом. У *Охридским повељама* цара Василија II (976–1025), којима се установљава Охридска архиепископија као наследница Бугарске Цркве, каже се да у Охридску архиепископију улазе све области Бу-

⁴³ Острогорски, *Византиски извори II*, 79.

⁴⁴ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 248.

⁴⁵ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 245–247.

⁴⁶ Ђоровић, *Историја Срба*, 92; Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве 1*, 34–35; Коматина, *Црква и држава у српским земљама*, 75.

гарске Цркве из времена цара Петра (927–969) и Самуила (976–1014), па се као једна од тих епископија помиње епископија Раса. Ово значи да је Србија, односно Рашка, црквено подведена под бугарску јурисдикцију најкасније 927. године.⁴⁷ Није неосновано претпоставити да је Василије I ставио српске крајеве под митрополије које ће 880. године ући у састав Бугарске Цркве. То би суштински било превођење српских крајева из римске под цариградску јурисдикцију, што се уклапа у политику Византије у IX веку. Овакав потез Василија I би објаснио и папско писмо Мутимиру из 873. године и тврђење Константина VII Порфирогенита о поновном покрштавању. Василије I би у том случају морао послати источно, грчко свештенство како би се српски крајеви, дотад одани Риму, превели под окриље Цариграда. Овакав потез се може преувеличати и од њега начинити покрштавање.

Не треба губити из вида ни чињеницу да су ромејски извори, које смо користили приликом нашег истраживања, настајали под окриљем македонске династије, чији је зачетник цар Василије I. Спис *О народима* саставља његов унук Константин VII Порфирогенит, а *Живот Василија I* или његов поменути унук или службеник двора у време царевања његовог унука.⁴⁸ Свакако је било у интересу македонске династије да се увеличају достигнућа Василија I, тврдећи да су управо његовом заслугом покрштени Срби и Хрвати.⁴⁹ За претпоставити је да је Порфирогенит, бивајући свестан покрштавања Бугара у време свога деде и могућег стављања српских крајева под Бугарску Цркву, увеличао бугарско покрштавање тврдећи да су тада покрштени и Срби и Хрвати.

Опис „првог“ покрштавања Срба у време цара Ираклија, који даје Порфирогенит, настао је на основу старијих извора и он је веродостојнији од описа „другог“ покрштавања, који Порфирогенит, као Василијев унук, пише пристрасно и уз интерес своје династије на уму.

⁴⁷ Коматина, *Црква и држава у српским земљама*, 75–77.

⁴⁸ Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 588, 2180–2181.

⁴⁹ Преувеличавање мисија у доба Василија I се може објаснити као покушај давања легитимитета самом Василију. Василије је рођен као обичан сељак у теми Македонија (односно у Тракији, област Једрена). На царски двор је доспео захваљујући томе што је цара Михаила III забављала његова физичка снага. Царев савладар је постао тако што је за цара Михаила III убио једног високог државника, а сам цар је постао тако што је убио Михаила III и преузео власт. Овакво ниско порекло и крвав долазак на престо могли су довести до оспоравања легитимитета Василију и његовој династији. Отуда је било мудро украсити Василијеву владавину причама о покрштавању многих народа, те му са те стране дати легитимитет хришћанског цара. О пореклу и доласку на власт Василија I Македонца више у: Острогорски, *Историја Византије*, 273.

Узевши све претходно речено у обзир, вратимо се кнезу Вишеславу. Наиме, личност кнеза Вишеслава стоји између покрштавања Срба од стране свештеника из Рима у доба цара Ираклија и папске опомене Мутимиру да се врати традицији својих предака и прихвати римску јурисдикцију. С обзиром на то да је „покрштавање“ у доба цара Василија I највероватније само промена јурисдикције, отпадање од Рима и прилажење Цариграду, Вишеслава можемо сматрати хришћанином оданим латинском делу једне Цркве. Његова припадност латинском делу Цркве очитује се и на основу крстионице која носи латинске натписе.

Хришћанин Вишеслав се уклапа у слику тадашњег Балкана. Марко Алексић повезује презвитера Јована, који се помиње на натпису са крстионице, са тадашњим которским епископом. Општепозната је чињеница да је на Седмом васељенском сабору (Никеја, 787) био присутан Јован, епископ Котора (Ioanne episcopo Decateron).⁵⁰ Будући да је мисија кренула из Рима, односно из Италије, Тибор Живковић претпоставља да се покрштавање одвијало из приморских крајева — за Хрвате су центри покрштавања вероватно били Салона и Задар, а за Србе је то, врло вероватно, био Котор (Декатера).⁵¹ Следствено, Алексићева претпоставка да се иза презвитера Јована заправо крије епископ Јован није неоснована. Которски епископ би свакако имао углед међу српским владарима као епископ града из ког је била спровођена христјанизација. Но ипак, Марко Алексић с правом констатује: „Док би се име презвитера Јована из натписа са крстионице могло односити и на неку другу црквену личност, име словенског кнеза Вишеслава може се повезати једино са српским владарем тог имена с краја 8. века, на шта су указивали и први истраживачи овог споменика.“⁵²

Закључак

Српски кнез Вишеслав, први под својим именом познати владар Срба на Балканском полуострву који је владао око 780. године, готово сигурно јесте био хришћанин. Овај хришћански кнез био је на власти преко сто година након покрштавања Срба од стране свештеника из Рима у доба цара Ираклија (610–641). Из његовог времена имамо очувану крстионицу на којој је на латинском језику исписано његово име. Иако је постојала доминантна теорија да је Вишеслав, који је поменут

⁵⁰ Алексић, *Српске земље пре Немањића*, 111–112.

⁵¹ Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 207.

⁵² Алексић, *Српске земље пре Немањића*, 112.

на натпису са крстионице, неки непознати хрватски владар, модерна историографија нас упућује на српског кнеза Вишеслава, јединог словенског владара са тим именом у периоду настанка крстионице (крај VIII века). Постојање ове крстионице сведочи о живом односу кнеза Вишеслава са Црквом Христовом.

Опис покрштавања Срба у доба ромејског цара Василија I Македонца (867–886), који је владао око сто година након времена кнеза Вишеслава, не треба сматрати историјским фактом. Узевши у обзир претходно изложено о поменутом догађају, сматрамо да дотично „покрштавање“ у најбољу руку може бити поимано као промена јурисдикције над српским просторима. Цариград је проширио своју јурисдикцију на српске крајеве, који су претходно били под јурисдикцијом Рима. Писци одани династији чији је оснивач Василије I, односно аутори чије списе користимо као изворе, свакако имају на уму интерес династије када пишу о владавини самог Василија I, те тим поводом преувеличавају његов значај.

Конечно, писмо папе Јована VIII упућено српском кнезу Мутимиру из 873. године показује да су Мутимирови преци, по свему судећи, остваривали свој богослужбени живот сходно римском литургијском типу. Поврх свега, не заборавимо да је Вишеслав био Мутимиров чукундеда.

Библиографија

Извори:

Георгије Острогорски, ур., *Византиски извори за историју народа Југославије, том II*. Обрадио Божидар Ферјанчић. Српска академија наука, посебна издања; књига СССXXIII / Византолошки институт, књига 7. Београд: Византолошки институт САНУ, 1959.

Порфирогенит, Константин VII. *О шемама; О народима*. Прев. Стеван Бербер. Београд: Мандала, 2014.

Литература:

Алексић, Марко. *Српске земље пре Немањића: од 7. до 10. века*. Београд: Лагуна, 2020.

Живковић, Тибор. *De conversione Croatorum et Serborum: Издубљени извор Константина Порфирогенија*. Београд: Завод за уџбенике, 2013.

Живковић, Тибор. *Јужни Словени под византијском влашћу: 600–1025*. Београд: Чигоја, 2007.

- Живковић, Тибор. *Порирети српских владара: IX-XII век*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- Коматина, Ивана. *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд: Историјски институт, 2016.
- Коматина, Предраг. „Идентитет Дукљана према *De administrando imperio*“. *Зборник радова Византолошкој институцији* LI (2014): 33–46. <http://dx.doi.org/10.2298/ZRVI1451033K>; <https://dais.sanu.ac.rs/123456789/7155>.
- Коматина, Предраг. *Константин Порфирогенић и рана историја јужних Словена*. Београд: Византолошки институт САНУ, 2021.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Miba books, 2017.
- Поповић, Радомир. *Појмовник црквене историје*. Београд: Висока школа — Академија Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију, 2014.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске Православне Цркве, књ. 1: Од покршћавања Срба до краја XVIII века*. Београд: Catena mundi, 2018.
- Срејовић, Драгослав и остали. *Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Ђоровић, Владимир. *Историја Срба*. Београд: Makibook, 2010.
- Шаркић, Срђан. „Владарске титуле у средњовековној Србији“. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, год. 46, бр. 2 (2012): 23–35. <https://doi.org/10.5937/zrpfns46-2575>.
- Devine, Donn, “How Long is a Generation? Science Provides an Answer.” *Ancestry Magazine*, Vol. 23, No. 5 (September / October 2005): 51–53.
- Kazhdan, Alexander P., ed. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York: Oxford University Press, 1991.

Примљено: 26. 1. 2022.
Исправљено: 10. 5. 2022.
Одобрено: 10. 5. 2022.

WAS SERBIAN PRINCE VIŠESLAV A CHRISTIAN?

Nikola Ilić
Diocese of Kruševac, Kruševac

Summary: *Reading the writings of the Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitus (913–959), we come across the idea of two Christianisations of the Serbs — the first one in the time of the Byzantine Emperor Heraclius (610–641), and the second one in the time of the Byzantine Emperor Basil I (867–886). Some of the notable Serbian historians have taken the second Christianisation as a successful one, even implying that the first Christian ruler of the Serbs was Prince Mutimir (851–891), because his son Stephen and his nephew Peter are the first recorded Serbian nobles that have Biblical names. This paper tries to answer if Serbian Prince Višeslav, who ruled around 780 AD, was a Christian. Considering that there's a baptisterium from his period engraved with his name, we believe that he was a Christian. That belief is strengthened with the conclusion that description of the second Christianisation of the Serbs is probably just an exaggerated description of switching of the jurisdictions over the Serbian lands — from Roman to Constantinopolitan.*

Key words: *Prince Višeslav, Christianisation, Serbs, Prince Mutimir, Emperor Heraclius, Emperor Basil I.*